

УДК 007:304:655.28.028

Головко О. А.,

асистент кафедри видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «КПІ»

СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ В ЕЛЕКТРОННИХ ВИДАННЯХ

У статті розкрито соціокомунікативну складову ілюстративного матеріалу в електронних виданнях. Подано класифікацію ілюстративного матеріалу. Охарактеризовано функції ілюстративного матеріалу. Проаналізовано вимоги до ілюстративного матеріалу в наукових електронних виданнях.

Ключові слова: соціокомунікативний аспект, ілюстративний матеріал, електронні видання.

Вступ. Бурхливий розвиток сучасних технологій значно вплинув на розвиток соціокультурної сфери у всьому світі. Тотальна комп'ютеризація спонукає людство до пошуків більш досконалих, якісних і доступних способів соціальної комунікації. Відтак значно зросла роль інформаційних технологій, що справляють визначальний вплив на якість і зміст суспільства, адже від розвитку саме цієї галузі значною мірою залежить рівень суспільної свідомості та ефективність комунікації. До основних чинників впливу на зміст сучасного життя можна віднести *електронні видання*. Для багатьох користувачів електронні видання стають більш зручними у користуванні, порівняно з друкованими аналогами. Зростає значення інформаційних технологій і для потреб якісної освіти. У новій соціальнокомунікативній реальності дедалі більше уваги приділяється створенню електронних продуктів. Завдяки можливості поєднувати такі складові, як текст, графіка, анімація, відео, аудіо та інші, вони значно полегшують зорове сприйняття інформації.

Мета статті — проаналізувати соціокомунікативну складову ілюстративного матеріалу в електронних виданнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу роботі з ілюстративним матеріалом приділяли такі науковці: С. Добкін, Г. Почепцов, Н. Стоволос, Б. Тяпкін, О. Цимбалюк та ін. Проблеми теорії та практики створення електронних підручників і посібників розглядали українські та зарубіжні вчені, зокрема Т. Антонова, М. Беляєв, О. Білан, Д. Бородаєв, С. Григор'єв, В. Маркова, С. Сисоєва, С. Тітов, М. Яців та ін. Роботи В. Беняміна, С. Жижєка, С. Зонтаг, М. Маключена, Ф. Кітлера, Дж. Елкінса та інших окреслюють так званий «візуальний поворот» у філософських, культурологічних і комунікативних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку соціуму масова свідомість формується через візуальну культуру. Сучасна система візуальних медіа активізує процеси соціокультурної комунікації. Г. Почепцов вважає, що «майже все, що сьогодні робиться, буде рано чи пізно перекодовано у візуальні комунікації» [7, с. 91]. Візуальний простір електронних видань створює у свідомості людини систему соціокультурних образів-кодів, які мають велике значення для формування ідентичності сучасної людини.

Епоха переходу видавничої справи в електронний формат розпочалась у 90-ті рр. ХХ століття. Використання нових інформаційних технологій у видавництві сприяло більш швидкій підготовці видань, графічні редактори значно покращили їх якість, спростилася робота всіх спеціалістів — від художника до коректора, крім того, з'явилися нові можливості у книгорозповсюдженні (Інтернет-магазини, онлайн-презентації).

На сучасному етапі видання практично всіх видів і жанрів існують в електронному вигляді — у формі електронних копій книг або їх інтерактивних варіантів. Зокрема це стосується навчальних посібників, наукових журналів, дитячих видань різних жанрів, художньої та науково-популярної літератури, енциклопедій та довідників.

Сприйняття людиною змісту електронного продукту неабияк залежить від його графічного оформлення. Візуальні акценти можуть допомогти під час пошуку найголовнішого, зосередити увагу на тому, що хотів підкреслити автор. Візуальне сприйняття є важливим фактором, який визначає, чи буде користувач працювати з електронним продуктом.

Ілюстративний матеріал належить до візуальних засобів оформлення електронних видань і являє собою «зображення, що пояснює, відтворює зміст тексту; рисунок» [5, с. 395].

На думку В. Цетліна, ілюстрації можуть мати як конкретний характер (малюнки, репродукції картин, фотографічні матеріали), так і абстрагований (схеми, графіки, діаграми тощо).

Відомий дослідник В. Ривчін пропонує поділяти ілюстрації на такі групи (основа поділу — метод відображення дійсності):

- описові зображення реальних предметів;
- образно-предметні;
- образно-понятійні;
- понятійні [3].

Розрізняють понад десять видів ілюстративного матеріалу, з-поміж яких предметні, сюжетні, документальні, технічні ілюстрації, плани, карти, діаграми, схеми, креслення, графіки та ін.

На сучасному етапі деякі вчені висловлюють думку про те, що наочне зображення може замінити текст, виступати самостійним носієм інформації.

Ми погоджуємося з думкою Д. Зуєва щодо класифікації ілюстрацій відносно тексту. Відомий дидакт поділяє їх на такі три групи:

- провідні;
- рівнозначні з текстом;
- такі, що обслуговують текст [3].

Крім наведення класифікацій ілюстрованого матеріалу, для нашого дослідження важливо визначити його основні функції. Узагальнюючи думки вчених, можна виокремити такі функції ілюстративного матеріалу:

- соціально-ідеологічна;
- інформаційно-просвітницька;
- розвивальна;
- естетико-ілюстративна;
- виховна;
- мотиваційна [3].

Соціально-ідеологічна функція полягає в здатності ілюстративного матеріалу створювати в свідомості користувачів певні соціокультурні шаблони.

Інформаційно-просвітницька функція ілюстрацій полягає в тому, що вони надають певні знання, мають інформативне навантаження, допомагають краще зрозуміти основний матеріал, конкретизуючи та доповнюючи його.

Розвивальна функція ілюстрацій передбачає розвиток психічних процесів користувачів сприяє формуванню певних умінь, навичок, творчих здібностей.

Виховна функція ілюстрацій полягає в тому, що вони розвивають потреби, емоції та почуття користувачів, формують цінності.

Мотиваційна функція ілюстративного матеріалу має на меті розвивати позитивне ставлення до поданого матеріалу, формувати інтелектуальні почуття, розвивати пізнавальний інтерес [11, с. 3–4].

Більшість науковців переконані, що ілюстрації повинні відповідати змісту матеріалу, бути інформативними, виконувати комунікативну функцію, бути цілісними та функціональними [1, 4, 15].

Крім того, вони мають містити повну інформацію та якісний методичний інструментарій, бути досконало оформленні з художньої та технічної точки зору, а також бути подані логічно та послідовно.

У наші дні найпоширенішою сферою використання електронних видань є наукова, адже вищі навчальні заклади стають складовою єдиної комунікативної системи суспільства, що ефективно адаптується до змін світового соціокомунікативного середовища. Основними засобами, що уможливають

процес входження вищих навчальних закладів до інформаційного простору та покращують якість освіти, є веб-сайти університетів та видань, електронні наукові журнали, електронні навчальні посібники. Саме вони стали засобом комунікації з навколишнім середовищем і створюють відповідний інформаційно-комунікативний простір [13].

Згідно з дослідженням Г. Шимаєвої перші наукові електронні журнали з'явилися в галузі гуманітарних і соціальних наук на початку 90-х років XX століття. У 1990 р. у США було започатковано один із перших електронних журналів, що розміщені в Інтернеті, — Psychology.

Завдяки появі веб-технологій у 1997 р. з'явилася велика кількість служб, які працюють з електронними журналами: Blackwells Electronic, Journal Navigator, SwetsNet, Information Quest, Collection Online тощо.

WWW-технології, що набули розвитку на початку 90-х років, зручно поєднали текст і зображення видання з гіперпосиланнями. Це дало поштовх для наступного етапу розвитку електронних видань, який, крім цього, ознаменувався появою форматів PDF та HTML, а зрештою і SGML, XHTML, XML, Metadata, стандартів відкритого доступу URL, SFX та гіпертекстових зв'язків, які стандартизують обмін метаданими [14].

У наш час майже неможливо уявити наукового електронного видання, що не містило б ілюстративного матеріалу. Ілюстрування наукової літератури значно специфічніше, ніж ілюстрування інших типів літератури. Ілюстративний матеріал має не менш важливе значення, ніж текстовий, адже саме в науковій літературі наявні всі відомі візуальні засоби відображення змісту: текст, формули, таблиці, ілюстрації. Ілюстрації повинні органічно вписуватись у словесний текст і бути з ним безпосередньо пов'язані. Майстерна їх подача є одним із найважливіших показників культури видання. На думку С. Антонової, використання в науковій книзі ілюстративних засобів зумовлюється завданнями, які випливають із концепції та моделі видання. Від редактора вимагається їх ретельна перевірка й правильна обробка; важливо домогтись найбільшої наочності й дохідливості в їх оформленні [2, с. 58–59].

Деякі автори переконані, що функціональне призначення та характер матеріалу впливає на розміщення та кількість текстових та ілюстративних блоків. Посилення дії тексту досягається вмiлим поєднанням його з ілюстраціями: зручне паралельне читання, вдало організований пошук потрібної інформації, правильно побудовані таблиці та діаграми не лише полегшують сприйняття текстового матеріалу, а й виступають засобами оформлення [2, с. 58–59].

Призначення ілюстрацій в науково-пізнавальній літературі — надати конкретні відомості з науки і техніки, розкрити науковий зміст видань, сприяти

цілеспрямованій, організованій пізнавальній діяльності читача. Жодне зображення у виданні не сприймається саме по собі — тільки в ланцюгу з іншими зображеннями. Від продуманої, правильної та логічної подачі залежить сприйняття читачем ілюстративного матеріалу навіть без текстових пояснень.

Ми поділемо думку В. Шевченка щодо того, що в наукових електронних виданнях усі графічні нешрифтові та композиційні засоби акцентування дієвіші за шрифтові через збереження візуальної цілісності авторського тексту і рівноцінності всіх його складових. Одним із засобів активного подання інформації, вважає дослідник, є перекомпонування текстів або заміна їх графічними таблицями. Читач легше сприймає матеріал у вигляді таблиць і швидше засвоює інформацію. Саме тому активне їх застосування — одна з найважливіших особливостей наукового видання [12, с. 95].

В електронних наукових виданнях застосування таких ілюстративних матеріалів, як формули і таблиці, має важливіше значення, ніж текст, і потребує підвищеної уваги до їх оформлення. Краще пояснити текстовий матеріал й утримати увагу читача на найбільш істотних місцях тексту допомагають саме ілюстрації. Вони пояснюють найсуттєвіші або не зовсім зрозумілі місця у виданні, організовують ритм читання та процес розгортання повідомлень [10, с. 192].

Формули і таблиці допомагають представити візуальну інформацію більш досконало. Поза тим, що символи та знаки мають власні самостійні значення, для розуміння змісту таблиць та формул дуже важливою є *просторова композиція*.

Розмір і положення ілюстрацій дозволяють побудувати певну структуру, пов'язану не лише зі змістом тексту, а й із бажаним характером ритму. Від цього залежить активність переключення уваги читача з тексту на зображення та повернення до тексту. Кожне наукове електронне видання являє собою цілісну функціональну систему, де всі елементи виконують певні завдання, при цьому реалізуючи головне з них — комунікативне. [8].

Видавничі центри намагаються підходити до питання включення ілюстрацій до традиційної продукції дуже обережно. Особливо це стосується кольорових книг, адже ілюстрації вимагають специфічної обробки, в тому числі растрівання, а кольорові — ще й кольороподілу, що призводить до здороження кінцевого продукту. В електронних виданнях ця проблема відсутня, бо всі комп'ютери мають кольорові монітори та програми для відтворення ілюстративного матеріалу. Це дозволяє *електронним виданням* використовувати таку кількість ілюстрацій, яка необхідна для найкращого сприйняття і розуміння матеріалу. Крім того, ілюстрації містять більше інформації, ніж текст, що займає таку саму площу, і набагато ефективніше впливають на почуття

людини. Слід також пам'ятати, що швидкість сприйняття тексту набагато нижча за швидкість сприйняття ілюстративної інформації. Це пов'язано з фізіологічними особливостями людини щодо зорового сприйняття матеріалу. На відміну від текстового матеріалу, графічні образи об'єктів сприймаються цілком і одразу заносяться в довгострокову пам'ять.

Отже, електронні видання мають цілу низку переваг порівняно з друкованими аналогами. Втім існують і певні недоліки, а саме:

- кожному користувачу необхідний доступ до комп'ютера або іншого пристрою, що зчитує електронну інформацію;
- потрібне спеціальне програмне забезпечення;
- декому важко сприймати інформацію з екрана.

Висновки. Електронні видання належать до продукції, що динамічно розвивається і являє собою нову технологію комунікації. Їх кількість зростає швидкими темпами, а сфера функціонування розширюється, маючи неабиякий вплив на свідомість користувача. Важливою складовою будь-якого електронного видання є ілюстративний матеріал, що слугує наочною опорою для кращого розуміння змісту матеріалу.

Література:

1. *Аналіз ілюстративного матеріалу сучасної навчальної літератури для початкових класів [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/2116_Analiz_illustrativnogo_materialy_suchasnoi_navchalnoi_literatyri_dlya_pochatkovih_klasiv.html*
2. Антонова С. Г., Васильев В. И., Жарков И. А., Коланькова О. В., Ленский Б. В., Рябинина Н. З., Соловьев В. И. Редакторская подготовка изданий: Учебник / Под ред. С. Г. Антоновой. — М.: Логос, 2004. — 496 с.
3. Білан О. Допомагають ілюстрації / О. Білан // Дошкільне виховання. — 2001. — № 4. — С. 14.
4. Бородаєв Д. В. Веб-сайт як об'єкт графічного дизайну: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 05.01.03 «Технічна естетика» / Д. В. Бородаєв. — Х., 2004. — 21 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головний редактор В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1428 с.
6. Маркова В. А. Книжкова й електронна комунікації: проблема взаємовпливу / В. А. Маркова // Вісник Харківської державної академії культури. — 2014. — Вип. 45. — С. 70–78.
7. Почепцов Г. Мерлін, Супермен і Гаррі Поттер: конструювання нематеріального в масовій культурі. — К. : Спадщина, 2013. — 288 с.
8. *Стоволос Н. О. Взаємозв'язок текстового та ілюстративного матеріалів у наукових виданнях / Н. О. Стоволос // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. — 2007. — № 1. — Т. 1 — С. 75–78.*

9. *Тітов С. В., Тітова О. В.* Інформаційно-освітнє середовище навчального закладу: розвиток засобів і способів комунікативної й інформаційної взаємодії / С. В. Тітов, О. В. Тітова // Вісник Харківської державної академії культури. — 2014. — Вип. 43. — С. 144–150.
10. *Харроуэр Т.* Настольная книга газетного дизайнера / Т. Харроуэр / Пер. с англ. — Воронеж: Издательский дом «Комсомольская правда — Воронеж», 1999. — 206 с.
11. *Цимбалюк О.* Виховні можливості текстового й ілюстративного матеріалу букваря / О. Цимбалюк // Початкова школа. — 2008. — № 11. — С. 3–5.
12. *Шевченко В. Е.* Вимоги до оформлення наукових і науково-популярних видань / В. Е. Шевченко // Вісник: Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Журналістика. Медіалінгвістика. Кінотелемистецтво. — 2003. — Вип. 2. — С. 1–114.
13. *Шелестова А. М.* Характеристика сучасного інтегрованого інформаційно-комунікаційного простору вищого навчального закладу / А. М. Шелестова // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. : ХДАК, 2013. — Вип. 39. — С. 235–241.
14. *Шемаєва Г.* Електронні періодичні видання наукових установ України в системі наукових комунікацій / Г. Шемаєва // Бібл. вісник. — 2006. — № 5. — С. 8–13.
15. *Яців М. Р.* Інформаційна технологія проектування мультимедійних видань для потреб інклюзивної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. тех. наук: спец. 05.13.06. «Інформаційні технології» / М. Р. Яців. — Львів, 2015. — 24 с.

В статье раскрыта социокоммуникативная составляющая иллюстративного материала в электронных изданиях. Представлена классификация иллюстративного материала. Охарактеризованы функции иллюстративного материала. Проанализированы требования к иллюстративному материалу в научных электронных изданиях.

Ключевые слова: социокоммуникативный аспект, иллюстративный материал, электронные издания.

The article describes social and communicative component of illustrative material in electronic media. The classification of illustrative material is given. The functions of illustrative materials are characterized. Author analyzes requirements for illustrative material in scientific electronic media.

Keywords: social and communicative aspect, illustrative materials, electronic media products.